

Moravia a cento anni dalla nascita

Letterato di professione: un lontano incontro con lo scrittore nella città di D'Annunzio

Moravia születésének századik évfordulóján

Mestersége irodalmár: egy régi találkozás az íróval D'Annunzio városában

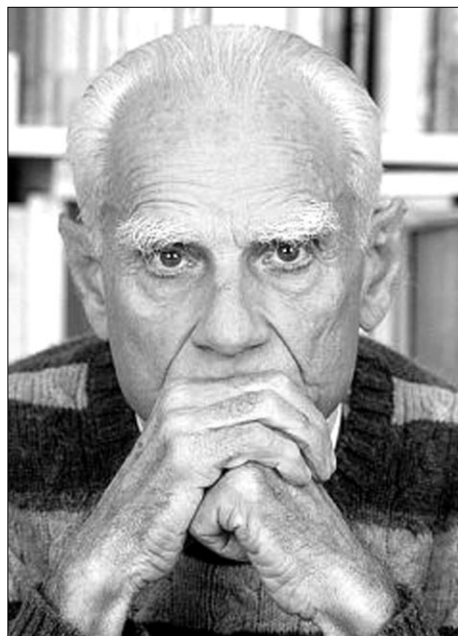
Me lo avevano detto. Intervistare Moravia non è facile. So che ha rifiutato interviste anche a grossi nomi del giornalismo italiano. Lo incontro a Pescara, in occasione dell'inaugurazione della mostra che il pittore Colantoni gli ha dedicato. Alla galleria "Questarte" c'è molta gente: curiosi, ammiratori, dissacratori ex sessantottini, numerosi giovani. Moravia è un po' pallido in viso, giacca di pelle aderente, cravatta rossa, elegante come sempre e accigliato, si mostra un po' impacciato nella confusione.

Dopo qualche attimo di silenzio qualcuno propone un applauso. Moravia china la testa come per schermirsi, poi sorride, ringrazia. Gli si fanno tutti attorno: operatori della televisione, giornalisti, intellettuali vecchi e giovani.

Incominciano ad intervistarlo, risponde con brevi battute scherzose. Ma la pioggia delle domande incalza: molte sono frivole, alcune stupide, Moravia si mostra un po' seccato. Io non tento nemmeno, vorrei parlare con lui di letteratura, ma capisco che non è il momento. Riesco comunque a scambiare qualche battuta, a carpirgli una promessa. "Vedremo, vedremo", e ci diamo appuntamento al ristorante.

Alla "Cantina di Jozz" sembra molto più rilassato, tra amici, si interessa della cucina abruzzese, indaga sui vini, chiede il significato di certe parole dialettali, fa battute divertenti, parla del suo lavoro. Il discorso poi cade sul fumo. "A tavola non si dovrebbe fumare – intervieni – io fumo solo la mattina, dieci sigarette, quando lavoro".

Colantoni gli passa una copia della rivista "Oggi e Domani". Lui la sfoglia con curiosità, poi riprende daccapo, legge. C'è un articolo di Desiderio sull'annata narrativa (il suo 1934 non è

Előre megmondták. Moráviával interjú készíteni nem könnyű dolog. Jól tudom, hogy viszszaütöztette az olasz újságírás nem egy elismert alakját is. Pescarában találkozom vele a festő, Colantoni tárlatának megnyitóján, melynek tárgya éppenséggel maga az író. A „Questarte” galériában sok ember gyűlik össze: kíváncskodók, csodálók, szentségtörő ex hatvannyolcasok, fiatalok is számosan. Moravia arca kicsit sápadt, testhez simuló bőr zakó van rajta, nyakkendője piros, elegáns és komor, mint mindig, kicsit elveszettnek tűnik a nagy zűrzavarban.

Néhány perc csend után valaki tapsolni kezd. Moravia, mintegy védekezésképpen meghajítja a fejét, majd mosolyog, és megköszöni az üdvözlést. Az emberek igyekeznek körbevenni: televíziós operatőrök, újságírók, öreg, és fiatal értelmiségiek.

Kérdezni kezdik, ő röviden, tréfás poénnal válaszol. A kérdések azonban nem szűnnek záporozni, közöttük sok a frivol és nem kevés a buta. Moravia már kicsit dühösnek látszik. Én meg sem kíséreltem feltenni a kérdésemet, pedig nagyon szeretnék vele irodalomról beszélni, de érzem, hogy nem ez a jó pillanat. Végül mégis sikerül néhány mondatot váltanunk, benne valami ígéretfélével. „Meglátjuk, majd meglátjuk”, és megállapodunk egy éttermi randevúban.

A „Jozz” Pincében már sokkal ellazultabbnak látom, barátok között van, az abruzzói konyháról érdeklődik, tanulmányozza a borokat, bizonyos tájnyelvi szavak jelentését kérdezi, jó humorral tréfálgat, beszél a munkájáról. Aztán a dohányzásra terelődik a szó. „Fehér asztalnál nem szabadna cigarettázni – mondja –, magam csak délelőtt szívok, úgy tíz szálát, munka közben”.

Colantoni jön, kezében az „Oggi e Domani” („Ma és holnap”) utolsó számával. Moravia a kezébe veszi, kíváncsian forgatja, aztán újra visszalapoz az elejére, olvasni kezd. Van benne egy cikk Desiderio tollából, az év prózai termését elemzi (az ő 1934 című írásához a kritikus nem viszonyul valami nagy jóindulattal). Elolvassa Morante recenzióját az Aracoeli-

giudicato in modo eccessivamente benevolo). Legge anche la recensione ad *Aracoeli* della Morante. Poi il suo occhio si posa sulla mia intervista a Giovannino Russo. Vi si parla del giornalismo in Italia e del "Corriere della Sera", sembra interessato.

Io approfitto del momento. "Allora che ne pensa, la facciamo questa intervista?" "Ma lei che intervista vorrebbe farmi? Ho visto, questa è una rivista di cultura. Immagino che lei voglia intervistarmi sulla letteratura, ma la letteratura è una cosa troppo seria per poterne parlare a tavola".

* * *

L'indomani Moravia è a Piazza Salotto, affollata come in un giorno di festa. E' seduto sulla panchina esagonale di marmo, discorre con alcuni amici. Attorno, a una certa distanza s'è radunato un gruppetto di persone curiose, ammiccanti, che cercano però di far finta di niente, magari per non sembrare troppo provinciali. Vorrei ritentare l'intervista, ma sono un po' scettico.

Se mi ha detto che la letteratura è una cosa troppo seria perché se ne possa parlare al ristorante figuriamoci che cosa mi dirà ora se gli propongo di parlarne in piazza! Invece, con mia sorpresa, questa volta si mostra abbastanza disponibile, ma so che l'intervista durerà poco e decido di concentrarmi su alcune domande essenziali. Ma quali? Da dove parto?

Mi accorgo che mi ci vorrebbe una scaletta, con le domande già preparate, ma non l'ho mai preparata: per pigrizia e per testardaggine, ma anche perché sono convinto (forse a torto) che la spontaneità nell'intervista è una caratteristica essenziale. Esito un poco. Moravia mi crede impacciato e cerca di aiutarmi. "Forza, mi faccia qualche domanda, non posso improvvisare un discorso senza una domanda precisa". Per rompere il ghiaccio una domanda un po' generica.

Sin dall'apparire del suo primo romanzo, de *Gli indifferenti nel '29*, per un cinquantennio, lei ha sempre rappresentato, tra entusiasmi e contestazioni, un punto di riferimento obbligato. Qualcuno ha detto che non si può fare la storia della letteratura italiana di questo ultimo mezzo secolo senza Moravia, o che comunque sarebbe molto diversa. Cosa crede di aver dato Moravia alla letteratura e cosa vorrebbe che restasse di lui?

Io penso di aver scritto dei libri e questi libri sono stati let-

rò. Azután megpihen a szemem az én írásomon, a Giovannino Russóval készült interjú sorain. A beszélgetés az olasz újságírásról, a „Corriere della Sera”-ról szól, és úgy tűnik Moraviát érdekli.

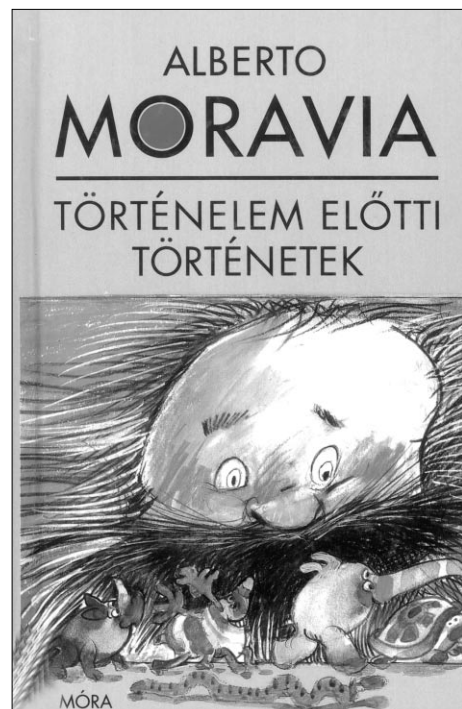
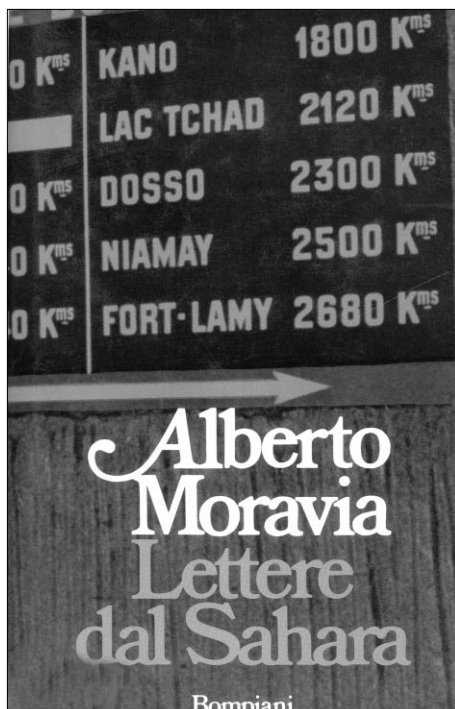
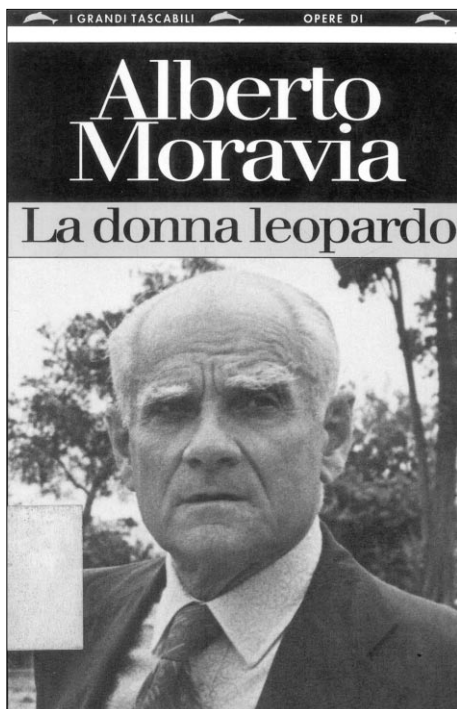
Kihaszndalom a kedvező pillanatot. „Mit gondol, akkor megcsinálhatnánk ezt az interjút?” „Milyen interjút szeretne velem csinálni? Látom, ez egy kulturális folyóirat. Talán jól gondolom, hogy Ön az irodalomról szeretne velem beszélgetni, csak hát az irodalom túlságosan komoly dolog ahhoz, hogy fehér asztal mellett beszéljünk róla”.

Másnap Moraviát a Piazza Salotton látom viszont, a téren emberek korzóznak, olyan forgatagban, mintha valamilyen ünnep lenne. Ő egy határozott márványpadon üldögél, és néhány barátjával beszélget. Körülötte, úgy bizonyos távolságban kíváncsi emberek kis csoportja verődött össze, összekacsintva úgy tesznek, mintha semmi dolguk sem lenne, talán azért, hogy ne tűnjenek annyira falusinak, annyira provinciálisnak. Szeretnék az interjúra egy újabb kísérletet tenni, de kicsit magam is szkeptikus vagyok.

Ha azt mondta nekem, hogy az irodalom túlságosan is komoly dolog ahhoz, hogy étteremben beszéljünk róla, hát akkor mit fog mondani, ha azzal állok elő, hogy a tér közepén beszéljünk! Ezzel szemben, a legnagyobb meglepetésemre, ez alkalommal nagyon is készségesnek mutatkozott, de azért persze tudom, hogy az interjú rövid lesz, és úgy döntök, mindössze néhány fontos kérdésre koncentrálok. De melyek legyenek ezek? Honnan induljak el?

Rájövök, hogy bizony jó lett volna egy sillabuszt készíteni az előre leírt, sorrendbe rakott kérdésekkel, de hát ilyet korábban sem csináltam soha. Lustaságból, csökönységéből, ki tudja, de tény, hogy leginkább azért, mert meg vagyok győződve arról (talán tévedek), hogy a spontaneitás, a rögtönzés egy interjúnak elengedhetetlen jellemzője. Egy kicsit hezitálok. Moravia azt gondolja, zavarban vagyok, megpróbál segíteni. „Rajta, tegyen fel néhány kérdést, nem improvizálhatok én valami szöveget anélkül, hogy pontos kérdést kapnék”. Hogy végre megtörjem a csendet, felteszek neki egy kicsit általános kérdést.

Azóta, hogy az első regénye, a *Közönyösök* megjelent 1929-ben, Ön mindig – bár kétségtelenül lelkesedések, és tiltakozások közepette –, de kötelező viszonyítási pont volt az irodalomban. Valaki azt mondta, hogy lehetetlen megírni az utolsó fél évszázad olasz irodalomtörténetét Moravia nélkül, vagy ez a történet nélküle egészen más lenne. Mit gondol, mit adott Moravia az irodalomnak, mit szeretne, miről emlékezzen Önre az utókor?

ti da un certo numero di persone. La storia della letteratura, come tutte le storie, è arbitraria, non esistono storie della letteratura. Esistono autori che hanno scritto libri, poi vengono riuniti nelle storie letterarie così mondiali come nazionali. Quello che resterà non lo so perché non sono profeta. Comunque tutto quello che può restare, può restare per un certo numero di anni, poi scompare anche quello. Forse tra trentamila anni non ci saranno più neanche le lingue ...

In questi mesi, dopo la pubblicazione del primo volume Einaudi della Letteratura italiana, si è riaperto il dibattito tra i teorici di varie tendenze. C'è chi ritiene che il testo creativo sia destinato a scomparire definitivamente e chi invece lo ritiene l'unico punto di riferimento per qualsiasi tipo di indagine. Lei ha scritto numerosi romanzi, ma la critica su questi suoi romanzi è straripante, ha inondato e quasi sommerso il suo lavoro, con posizioni molto eterogenee. Tanto per fare due esempi, mentre in Italia sono in molti ad affermare che lei è diventato uno scrittore erotico, in America lo ritengono uno scrittore politico. Qual è il futuro del testo, del testo creativo intendo?

Il testo forse sarà l'ultima cosa che scomparirà perché è legato alla parola, un qualche cosa che è legato all'uomo per sempre. L'uomo parlerà per sempre, perciò è probabile che ci saranno sempre dei testi. Più difficile è immaginare il futuro della musica e della pittura perché l'uomo non è che dipinga o componga musica abitualmente. La parola è legata veramente alla specie umana e forse morirà con l'uomo.

Qual è la differenza che passa tra Gli indifferenti e 1934? Cosa è cambiato nella sua narrativa?

Tra *Gli indifferenti* e *1934* non c'è un grande cambiamento, o comunque è molto minore di quello che si potrebbe supporre dato che i due libri sono divisi da più di mezzo secolo di tempo. Se c'è un cambiamento è solo dovuto al fatto che si tratta di argomenti diversi, non tanto per il tempo trascorso.

Dove va secondo lei la narrativa italiana?

Le risponderò con una frase di Baudelaire che diceva: "Dove vanno i cani? Vanno ai loro affari". Così la narrativa, va ai suoi affari ...

Mi pare un po' ambigua la sua risposta, pur nella chiarezza della frase di Baudelaire. Può anche significare che in Italia si sta facendo solo narrativa commerciale, non di qualità.

No, non si fa affatto una narrativa commerciale. E forse il guaio è proprio questo. Ogni scrittore italiano cerca di fare una narrativa di qualità. Invece sarebbe meglio che alcuni facessero una narrativa commerciale perché è chiaro che non possono fare una narrativa di qualità.

Quali sono gli scrittori ai quali va la sua ammirazione?

Non posso nominarli perché probabilmente dimenticherei proprio quelli che dovrei nominare. Di fronte a interrogazioni di questo genere ci si sbaglia sempre. Posso però dire che ci sono degli ottimi scrittori in Italia, migliori di me, anche bravissimi.

Da un po' di tempo diversi narratori, anche di buon livello, si sono messi a scrivere biografie. Per quale motivo secondo lei?

Non mi pare che ce ne siano state tante rispetto al numero sterminato di biografie che vengono pubblicate all'estero,

Ugy gondolom, hogy írtam könyveket, és ezeket bizonyos számú ember elolvasta. Az irodalom története, mint persze bárminek a története, önkényes, tetszés szerinti, nem léteznek irodalomtörténetek csak úgy. Léteznek szerzők, akik írtak könyveket, azután ezeket összegyűjtjük úgynevezett nemzeti, vagy világirodalom történetekbe. Hogy mi marad meg belőlem, azt nem tudom, hiszen nem vagyok próféta. De minden, ami megmarad, bizonyos időre, néhány évre marad meg csupán, és végül eltűnik az is. Harmincezer év múlva talán már a nyelvek sem fognak létezni ...

Ezekben a hónapokban, miután megjelent az Einaudi Olasz Irodalomtörténet első kötete, újra fellángolt a különféle irányzatokhoz tartozó elméleti szakemberek közötti vita. Van, aki úgy gondolja, hogy az alkotói, kreatív szöveg végelegesen el fog tűnni, mások viszont úgy tartják, hogy ez a szöveg lehet az egyetlen kiindulási, és igazodási pont bármilyen elemző kutatáshoz. Ön számos regényt írt, és ezekkel kapcsolatban mérhetetlen mennyiségű kritika jelent meg. A túlaradó, különféle álláspontot képviselő bírálatok, elemzések súlya alatt az Ön munkája olykor szinte eltűnni látszott. Csak, hogy két példát idézzek, míg Olaszországban sokan állítják, hogy Ön erotikus íróvá vált, Amerikában elsősorban politikai szerzőnek tartják. Mi tehát a szöveg szerepe, természetesen az alkotói, a kreatív szövegre gondolok?

Valószínűleg a szöveg lesz az utolsó, ami eltűnik, hiszen az a szavakhoz, a beszédhez kötődik, vagyis valami olyasmi, ami örökre az emberhez kötődik. Az ember mindig beszélni fog, tehát joggal feltételezhetjük, hogy az írott szöveg is megmarad. Sokkal nehezebb például elképzelni a zene jövőjét, vagy a festészetét, mert az ember nem olyan lény, aki szokása szerint zenél, vagy fest. A szó, a beszéd az, amely valóban, és kizárólag az emberi faj létezéséhez kötődő specifikus jelenség, és az emberi faj kihalásával feltehetően a beszéd is el fog tűnni.

Mi a különbség a Közönyösök és az 1934 között? Mi változott az Ön prózájában?

A Közönyösök és az 1934 között nincs nagy eltérés, vagy inkább sokkal kisebb az el-

térés, mint amit feltételezni lehetne abból kiindulva, hogy a két könyv megjelenése között egy fél évszázadnyi idő telt el. Ha mégis van valami különbség, az kizárólag annak tudható be, hogy a két könyv másról szól, és nem a születésük között eltelt időnek.

Merre tart Ön szerint az olasz irodalmi próza?

Baudelaire egy mondatával válaszolnék, aki ezt mondta: „Merre mennek a kutyák? A dolgukra mennek”. A prózairodalom is megy a maga dolgára ...

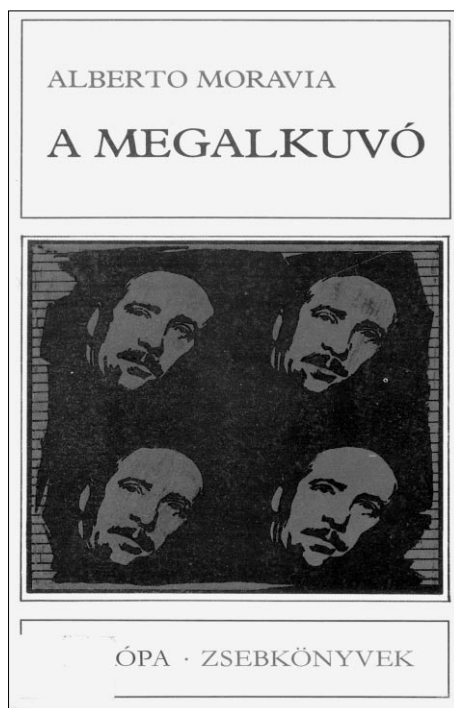
Válasza, Baudelaire mondatának világos megfogalmazása ellenére, kicsit kétértelműnek tűnik. Azt is jelentheti talán, hogy Olaszországban a prózairodalomnak szinte kizárólag a kommersz változatát üzik, a minőség nem létezik.

Nem, nem kommersz irodalmat üznek a szerzők. A baj talán éppen ez. Minden olasz író megpróbál minőséget produkálni. Miközben talán jobb lenne, ha közülük néhányan inkább kommersz prózát írnának, mert világosan látszik, hogy nem képesek minőségi szövegek létrehozására.

Kik lennének az írók, akik Önnek kedvesek, akiket csodál?

Nem akarok neveket mondani, mert talán éppen azt felejténém ki, akit szívem szerint a leginkább megneveznék. Az ilyen kérdéseknél az ember szinte elkerülhetetlenül hibázik. Annyit viszont mondhatok, hogy vannak kiváló írók Olaszországban, nálam jobbak is, és vannak igazán csodálatra méltóak is.

Egy idő óta divatos lett, hogy jó szerzők is életrajzi írá-

soprattutto nei paesi anglosassoni. In Italia ne vedo poche e mal fatte.

Sta scrivendo qualcosa in questo periodo?

Il mio mestiere è scrivere ...

Voglio dire, un testo narrativo?

Scrivo sempre testi narrativi.

Lei è anche giornalista. In queste settimane stanno uscendo sul "Corriere" i suoi ultimi reportages dall'Africa.

Sono testi narrativi pure quelli, io non faccio il giornalista.

Dunque un romanzo, una critica cinematografica o un articolo per il "Corriere" sono per lei la stessa cosa?

Sono sempre testi letterari. Io sono un letterato che si esprime in diversi modi.

Lei ha detto che "il miglior modo di essere impegnato è quello di non esserlo". Può chiarire il significato di questa affermazione?

Forse bisogna specificare. Non ho detto questo. Ho detto che il cittadino deve impegnarsi ogni volta che sente di doversi impegnare. Il cittadino ha questo dovere, lo scrittore no. Lo scrittore è impegnato verso l'arte, verso altre cose. Voglio dire che l'arte è un risultato di secondo grado, perciò tutto avviene prima dell'arte come impegno. Quando si scrive, i giochi sono stati già fatti.

Sartre è partito da "Che cos'è la letteratura" ed è arrivato all'"Idiot". Che cosa la differenzia da Sartre?

Sartre aveva altre idee, è evidente. Lui credeva nell'impegno e io non ci credo. Non credo all'impegno dello scrittore. Sartre credeva che si potesse scrivere un romanzo impegnato, io penso che il romanzo impegnato sia un cattivo romanzo dal punto di vista artistico e una cattiva opera di propaganda dal punto di vista politico, dunque in tutti e due i casi inutile.

È da poco uscito presso Rusconi un libro che raccoglie il carteggio tra lei e Prezzolini. Che cosa è stato Prezzolini per Moravia?

Prezzolini è stato il direttore dell'Istituto di Cultura di New York che mi ha dato ospitalità per un anno, con cui sono rimasto sempre in buoni rapporti. Il nostro è stato comunque un rapporto qualsiasi, amichevole, non molto approfondito. Pure se lui la pensava diversamente da me su molte cose debbo dire che c'è stato sempre un grande rispetto reciproco.

Lei va spesso in Africa e ha dedicato al continente nero pagine molto belle. Penso alle sue Lettere dal Sahara e a numerosi altri scritti apparsi sui giornali. C'è stato un periodo, quello tra le due guerre, in cui i nostri scrittori scoprivano l'America, non solo letteraria, creando il "mito americano". Lei riscopre l'Africa, sulla scia di altri grandi nomi della letteratura (Stendhal, Conrad, Hemingway, Blixen ecc.), ma in modo molto diverso. Che cosa rappresenta l'Africa per Moravia? Che cosa l'affascina di più?

L'Africa rappresenta qualcosa di profondamente diverso dall'Europa, un'innocenza in cui è più facile cercare e scoprire se stessi. Quello che più mi affascina è la natura africana, ma anche la cultura degli africani.

Approfitto, se me lo consente, per un'ultima domanda. Lei ha detto che se non avesse fatto lo scrittore le sarebbe piaciuto fare il pittore, perché?

Semplicemente perché è un mestiere più artigianale e meno seccante di quello del letterato.

Dante Marianacci

To mark the 100th anniversary of the birth of Alberto Moravia you can read an interview with him conducted by Arnaldo Dante Marianacci, Director of the Italian Cultural Institute in Budapest, on literature as a profession.

sokba fogtak. Ön szerint mi ennek a magyarázata?

Nem látom úgy, hogy ezeknek a száma arányaiban annyira jelentős lenne, főleg, ha a külföldön, elsősorban az angolszász országokban megjelenő életrajzok mennyiségét tekintjük mértéknek. Olaszországban ezekből keveset látok, és azok se jók.

Dolgozik mostanában valamin?

Az én mesterségem az írás ...

Úgy értettem, hogy valami irodalmi művön dolgozik-e?

Az én írásaim mindig irodalmiak.

Őn újságíró is. Ezekben a hetekben jelennek meg az utolsó Afrikáról szóló riportjai a „Corriere”-ben.

Azok is inkább irodalmi szövegek, én nem vagyok újságíró.

Tehát Önnek egy regény, egy filmkritika, vagy egy, a „Corriere”-ben megjelenő cikk egyenértékű dolgok?

Mindegyik esetben irodalmi szövegekről van szó. Én író vagyok, aki különféle formákban fejezi ki magát.

Őn egy alkalommal azt mondta, hogy „az elkötelezettség legjobb módja, ha nem vagyunk elkötelezettek”. Kifejtené egy kicsit részletesebben, mit takar ez a megállapítás?

Talán tényleg szükséges megmagyarázni. Nem ezt mondtam. Azt mondtam, hogy az állam polgárainak vállalnia kell az elkötelezettséget minden olyan esetben, amikor ennek szükségét érzik. Az állampolgárnak ez kötelessége, az írónak nem. Az író a más, többek között a művészet irányában elkötelezett. Azt akarom mondani tehát, hogy a művészet maga ugyan másodlagos, tehát az elkötelezettség tekintetében is minden más megelőzi. Amikor viszont elkezdünk írni, a meccs már eldőlt.

Sartre valamikor a Mi az irodalom?-tól indult, majd megérkezett az Idiótához. Miben különbözik Ön Sartre-tól?

Evidens, hogy Sartre másképp gondolkodott. Ő hitt az elkötelezettségben, én nem hiszek. Pontosabban nem hiszek az író elkötelezettségében. Sartre azt gondolta, hogy lehet elkötelezett regényt írni, én azt gondolom, hogy az elkötelezett regény művészeti szempontból csak rossz regény lehet, politikai szempontból pedig az egy ócska propaganda brossura. Tehát mindkét szempontból haszontalan munka.

A közelmúltban adta ki a Rusconi Kiadó az Ön és Prezzolini között zajlott levelezés kötetbe foglalt dokumentumait. Mint jelentett Moravia számára Prezzolini?

Prezzolini a New-York-i Olasz Kultúrintézet igazgatója volt. Egy éven keresztül voltam az ő vendége, és azt követően is nagyon jó kapcsolatban maradtunk. Viszonyunk nem volt semmi különös, baráti volt, de nem túl mély. Ha ő ezt másképp gondolta is, én úgy vélem mindig a kölcsönös, egymás iránti tisztelet jellemezte a kapcsolatunkat.

Őn gyakran megy Afrikába, és gyönyörű írásokat szentelt ennek a földrésznek. Gondolok itt például a Levelek a Szaharából, de más újságokban megjelent írásaira is. Volt egy időszak, a két háború között, amikor íróink felfedezték Amerikát, nem csak irodalmi szempontból, és műveikkel egyfajta „Amerika-mítoszt” teremtettek. Ön, a nagy írók nyomában járva (Stendhal, Conrad, Hemingway, Blixen és mások) fedezi fel újra Afrikát, de azért jelentős eltérésekkel. Mit jelent Moravia számára Afrika? Mi az, ami annyira elvarázsolta?

Afrika, Európához képest, valami egészen más, valami olyan romlatlan ártatlanság, melyben szívesen fedezük fel önmagunkat. Ami a leginkább elvarázsol, az nem más, mint az afrikai természet, de az afrikai kultúra is.

Szeretném még egy utolsó kérdés erejéig, „kihasználni” Önt. Egyszer azt mondta, ha nem lett volna író, szívesen lett volna festő. Miért?

Egyszerűen azért, mert az egy kézműves foglalkozás, kevesebb idegesítő töprengéssel jár, mint az írói munka.

Dante Marianacci

